

Úvod

Vnímání nepředstavuje pro Merleau-Pontyho pouze jedno z možných témat filosofie. Rozbor vnímání určuje, jakým způsobem bude třeba přistoupit k jiným tématům, jako je vědomí, čas, řeč či obecné pojmy. Filosofie vnímání je v Merleau-Pontyho představě takovou filozofií, která – jak to vyjádřil Renaud Barbaras – myslí podle vnímání.¹ Jakkoli je tato charakteristika výstižná, je zároveň volná a ponechává určitý prostor k dalšímu upřesnění. A právě takové upřesnění chceme v předkládané práci nabídnout.

Merleau-Ponty opakovaně tvrdí, že vnímání připadá přednostní postavení. Jeho přednáška z roku 1946 dokonce nese název *Primát vnímání a jeho filosofické důsledky*.² Při bližším zkoumání však zjišťujeme, že teze o primátu vnímání získává v Merleau-Pontyho myšlení přinejmenším tři významy.

Vnímání lze chápat jako *první* způsob, jak se setkáváme se skutečností. To, co vnímáme, *následně* uchopujeme pomocí řeči a rozumových aktů (utváření obecných pojmů, souzení), nicméně vnímání je dříve než řeč i rozum a je jejich předpokladem. Řeč a rozum rozšiřují oblast našeho poznání: řečí si můžeme zpřítomnit něco, co není a často ani nemůže být vnímáno (minulé), rozumovými akty, například zjišťováním, co je společné různým případům téhož, můžeme formulovat obecné pojmy. Abychom však mohli minulé zpřítomňovat v řeči, musíme je nejprve vnímat jako přítomné. Abychom vůbec mohli nacházet obecné pojmy, musíme učinit perceptivní zkušenost s jednotlivým. Vnímání není jediným setkáním se skutečností, ale je v čase prvním setkáním, z něhož pak povstávají další způsoby, jak setkávání

¹ Barbaras, R., *Vnímání. Esej o smyslově vnímatelném*, přel. J. Fulka, Filosofia, Praha 2002, s. 7. Viz též Barbaras, R., *Touha a odstup*, přel. J. Fulka, OIKOYMENH, Praha 2005, s. 29. Renaud Barbaras tímto obratem sice charakterizuje svou filozofickou pozici, ta je však dalekosáhle ovlivněna Merleau-Pontyho filozofií.

² Merleau-Ponty, M., *Primát vnímání a jeho filosofické důsledky*, přel. J. Halák, Togga, Praha 2011 (dále citováno jako: *Primát vnímání*).

se skutečným obohacovat a rozvíjet. Můžeme mluvit o *genealogickém* primátu vnímání.

Vnímání může mít přednost nejen jako něco, co předchází v čase jiným lidským úkonům, ale jako to, co je – bez ohledu na reálnou časovou genezi – jejich *základem*. Je například možné tvrdit, že představa objektivního času je odvozená, že se zakládá na naší zkušenosti s uplýváním, která nám skýtá základní zkušenost času: *vnímáme*, jak se věci v našem okolí mění a jak míjejí, a od této zkušenosti se odvozuje idea všeobjímajícího, objektivního času. Třebaže naše každodenní vnímání času je poznamenáno ideou objektivního času, takže se zdá, že měřitelnost je podstatným rysem času, je třeba odkrýt základ ideje času, jímž je vnímání změn a pohybů v našem okolí. V tomto významu by zkoumaná teze přisuzovala vnímání *fundační* primát.

Teze o primátu vnímání však nemusí znamenat, že vnímání je chápáno jako první nebo jako základní styk se skutečností. Merleau-Ponty nás může vybízet k tomu, abychom určité rysy, které nalezneme při popisu vnímání, vztáhli i na jiné lidské úkony. Vnímání je například perspektivní, vázané na své místo a svůj čas, a tedy omezené ve svém dosahu. Lze tvrdit, že totéž platí i o utváření obecných pojmů. V takovém případě by vnímání nebylo ani *místem zrodu*, ani *základem* obecných pojmů, nýbrž by bylo *modelem* pro uvažování o obecninách. V tomto případě by zkoumaná teze připisovala vnímání *modelový* primát. Myslet podle vnímání by pak znamenalo hledat analogie s vnímáním.³

V Merleau-Pontyho textech nalezneme všechny tři významy teze o primátu vnímání. Budeme se tázat, jaký je vztah mezi těmito významy a který z nich v myšlení Maurice Merleau-Pontyho převládá. V literatuře o Merleau-Ponty se často setkáváme s kritikou víceznačnosti teze o primátu vnímání.⁴ Snaha rozlišit různé varianty této teze, ptát se po filosofické nosnosti jednotlivých variant a po jejich vztahu je vel-

³ Vnímání by sice zůstávalo základem, ovšem právě a jen základem analogie.

⁴ Viz Métraux, A., „Zur Wahrnehmungstheorie Merleau-Pontys“, in: A. Métraux, B. Waldenfels (eds.), *Leibhaftige Vernunft. Spuren von Merleau-Pontys Denken*, Fink, München 1986, s. 219: „řídíme-li se maximou o primátu vnímání v každém případě a všude, dostáváme se do značných nesnází, které jsou někdy

mi vzácná.⁵ Přitom s tezí o primátu vnímání nelze ani souhlasit, ani nesouhlasit, dokud neřekneme, kterou z jejich variant posuzujeme.

Máme-li ovšem mluvit o primátu vnímání, ať už v kterémkoli významu, musíme nejprve říci, co vnímání vůbec je. Má-li vnímání příslušet přednostní postavení, musí být pojato poměrně široce. Nemůžeme je například omezit na recipování aktuálních podnětů, neboť pak bychom vnímali jen to, co na nás právě fyziologicky působí. Vnímání bude třeba pojmut jako orientaci v okolí, která zahrnuje kromě aktuálně působících podnětů i vztah k právě minulému a bezprostředně nastávajícímu, jinak bychom například nemohli vnímat změnu. Pokud by teze o primátu vnímání pracovala s minimalistickým, např. fyziologickým pojetím vjemu, jednalo by se o reduktivní tezi. Podobný reduktivní program však Merleau-Ponty rozhodně nesleduje. Jeho pojem vnímání zahrnuje více než aktuální působení na smysly.

Kromě toho, že Merleau-Ponty neomezuje vnímání na aktuální tělesný vzruch, neomezuje ani rozbor vnímání na epistemologii. Vnímání je – vedle rozumové aktivity – tradičně chápáno jako významný zdroj našeho poznání. Popíšeme však vnímání dostatečně, řekneme-li,

nepřekonatelné.“ Viz též Waelhens, A. de, *Une philosophie de l'ambiguïté. L'existentialisme de Maurice Merleau-Ponty*, Publications universitaires de Louvain, Louvain 1951, s. 386: „i základní teze Merleau-Pontyho filosofie, podle níž má každé vědomí své kořeny ve vnímání, je dvojnásobná.“

⁵ Jednu z mála takto zaměřených studií publikoval v sedmdesátých letech Théodore F. Geraets, „The Return to Perceptual Experience and the Meaning of the Primacy of Perception“, in: T. Toadvine (ed.), *Critical Assessments of Leading Philosophers: Merleau-Ponty*, Routledge, London 2006, sv. II, s. 24–35. Orig.: „Le retour à l'expérience perceptive et le sens du primat de la perception“, *Dialogue* 15, 1976, 4, s. 595–607. Geraets však přechází od vnímání jako „iniciace do světa“ (genealogický význam) k vnímání jako „základu“ (fundační význam) a odtud k vnímání jako „archetypu“ (modelový význam), aniž by tyto varianty jedné teze zřetelně odlišoval. Navíc je u každého z významů „primátu vnímání“ ochoten nekriticky připustit, že vše ostatní se od něj odvozuje. Naopak S. F. Sapontzis podrobuje „primát vnímání“ soustředěnému kritickému přezkoumání. Jeho sympatizující kritika má však omezenou platnost, neboť chápe „primát vnímání“ v zásadě jen v jednom z námi uvedených významů, totiž jako primát fundační. Viz Sapontzis, S. F., „Merleau-Ponty's Arguments for the Primacy of Perception“, *Kant-Studien* 65, 1974, č. 2, s. 152–176.

Úvod

že je smyslovým *poznáním*? Vnímání je též způsobem, jak se živá bytost orientuje v prostředí. Není jen způsobem poznání, ale způsobem bytí. Epistemologie vnímání u Merleau-Pontyho přechází do ontologie vnímající bytosti i do ontologie vnímaného světa. Tento přechod budeme v práci průběžně sledovat.

V úvodní kapitole se nejprve zaměříme na otázku, jakým způsobem lze vnímání vymezovat (oddíl 1), abychom pak přešli k otázce, jaké je konkrétně Merleau-Pontyho pojetí vnímání (oddíl 2). Merleau-Ponty sám charakterizuje své východisko jako fenomenologické, což bude třeba upřesnit (oddíl 3 a, b). Spolu s tím se v závěru úvodní kapitoly dostaneme k formulaci celého problému naší práce: jaký je význam a filosofická nosnost Merleau-Pontyho teze o primátu vnímání (oddíl 3 c). Merleau-Pontyho výklady o vnímání budou v této kapitole představeny především pro účely základní charakteristiky jeho filosofické pozice. Jejich podrobnější zdůvodnění předvedeme až v dalších kapitolách této knihy (kap. I–III). Poté budeme sledovat, jak se teze o primátu vnímání uplatňuje při pojednání o klasických filosofických tématech, jako je věc, čas, řeč a obecniny (kap. IV–VII). To nám umožní v samotném závěru práce upřesnit význam a posoudit filosofický dosah Merleau-Pontyho teze o primátu vnímání.